

УДК 378.147(430)

РОЛЬ РЕФЕРЕНДАРІАТУ У ФОРМУВАННІ ПРАКТИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НІМЕЧЧИНІ

Удовиченко Н.

У статті розглянуто особливості практичної підготовки німецьких учителів, проаналізовано праці німецьких та українських науковців, навчальні плани німецьких університетів та шкіл. Показано суттєву роль референдаріату у формуванні готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності.

Ключові слова: референдаріат, практична підготовка вчителів, практична готовність до педагогічної діяльності.

В статье рассмотрены особенности практической подготовки немецких учителей, проанализированы работы немецких и украинских исследователей, учебные планы немецких университетов и школ. Показана существенная роль референдарии в формировании готовности будущих учителей к педагогической деятельности.

Ключевые слова: референдарии, практическое обучение учителей, практическая готовность к педагогической деятельности.

The article deals with the particularities of practical teacher training in Germany; works of German and Ukrainian researchers, curricula in German universities and schools have been analyzed. The author shows the role of referendary in the formation of practical readiness for teaching.

Key words: referendary, practical teacher training, practical readiness for teaching.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. У сучасних умовах інтернаціоналізації вищої освіти актуальною є проблема вивчення національних особливостей педагогічної освіти різних країн та доцільності використання цього досвіду з метою удосконалення власної системи професійної підготовки кваліфікованих кадрів.

Загальний аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових джерел свідчить про посилення інтересу багатьох науковців до проблем становлення і розвитку педагогічної освіти в Німеччині. Зокрема, аналіз процесу становлення та розвитку системи підготовки педагогічних кадрів у Німеччині здійснено В. А. Гаманюк. Дидактичні основи професійної підготовки майбутніх учителів у ФРН проаналізовано в науковій праці Н. В. Козак. Вітчизняними педагогами-компаративістами досліджуються особливості системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників Німеччини (Т. І. Вакуленко), реформування системи педагогічної освіти Німеччини (Н. В. Махиня), підготовка вчителя до педагогічного спілкування у вищих навчальних закладах Німеччини (Л. О. Чулкова).

Мета статті – з'ясувати роль референдаріату у формуванні практичної готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності у Німеччині.

Суттєвою ознакою вищої педагогічної освіти Німеччини вважаємо той факт, що в цій країні немає заочної форми навчання майбутніх учителів. До професії вчителя висуваються надзвичайні вимоги, ступінь його відповідальності перед суспільством є дуже високим. Тому на педагогічні спеціальності відбувається ретельний відбір на довшівському етапі, а практична частина підготовки – референдаріат, незважаючи на критику її довготривалості [4, с. 127–147], сприяє формуванню необхідних професійних компетентностей.

Як і в багатьох європейських країнах, сучасна підготовка вчителя в Німеччині передбачає теоретичне і практичне навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавр, магістр або за старими моделями. Однак надзвичайно важливим німецькі дослідники вважають підготовчу службу, або референдаріат, яка залишається в усіх моделях та структурах підготовки вчителя у Німеччині, старих та оновлених, і без якої неможливо отримати допуск до педагогічної діяльності. На нашу думку, саме цей етап у підготовці німецьких учителів виявляє їхню готовність до педагогічної діяльності.

Вважаємо за необхідне розглянути детальніше поняття "готовність до педагогічної діяльності". Означена проблема знайшла відображення у вітчизняних педагогічних та психологічних дослідженнях Л. В. Бродської, О. А. Кривильової, Л. В. Кондрашової, А. Ф. Линенко, О. А. Макаренко, В. О. Моляко та інших.

У психолого-педагогічній літературі вживаються поняття "готовність до дії", "готовність до діяльності", "психологічна готовність", "готовність до педагогічної діяльності".

Як зазначається в "Енциклопедії освіти", готовність до діяльності – це стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, які забезпечують ефективне виконання певної діяльності [1, с. 137].

Під професійною готовністю розуміють ті якості, які визначаються сукупністю спеціальних знань, умінь, навичок, які обумовлюють її здатність виконувати певну діяльність з тією чи іншою мірою якості [3, с. 284].

А. Ф. Линенко вважає, що формування у майбутнього вчителя готовності до здійснення ним педагогічної діяльності сприяє тому, що після завершення курсу підготовки у ВНЗ випускник буде впевнено почуватися на місці вчителя, швидко адаптуватися до шкільних умов, успішно вирішувати складні завдання навчально-виховної роботи, вивчати особистісні якості та властивості учнів, визначати оптимальні засоби педагогічного впливу, глибоко аналізувати результати своєї діяльності, справлятися з емоційними, фізіологічними навантаженнями, оптимально будувати стосунки зі школярами [2, с. 125].

Як показало вивчення німецьких джерел щодо підготовчої педагогічної служби, вона є суттєвим засобом у досягненні кінцевого результату – гнучкого застосування отриманих знань на практиці.

Референдаріат, або педагогічне стажування, в Німеччині відбувається у відповідних педагогічних відділеннях типах шкіл. Оскільки навчання в німецьких ВНЗ можна розпочинати з літнього або із зимового семестру, то, відповідно, і підготовчу службу кожний студент розпочинає за своїм графіком навчання у вересні або у лютому. Випускники пишуть заяви до відділу освіти про прийом на підготовчу службу, і їх направляють на семінари підготовки вчителів та для самостійного проведення уроків до школи. Слід зазначити, що референдаріїв тимчасово приймають на державну службу та виплачують заробітну плату кандидата на посаду вчителя (в розмірі близько 1000 євро). Ознайомлення з джерелами дослідження показало, що у **Баден-Вюртемберзі** існує 35 національних семінарів для навчання та підготовки учителів, із них 14 – для початкових шкіл, виробничих реальних та головних шкіл, чотири – для реальних шкіл, п'ять – для гімназій, три – з відділенням для гімназій та спеціальних шкіл, один – з відділенням для професійної школи та гімназії, три семінари – для професійно-технічної освіти, а також чотири навчальні семінари – для підготовки учителів музики, технічних дисциплін, учителів-предметників та технічних учителів для спеціальних шкіл. У **Баварії** 67 реальних шкіл та 81 гімназія є базовими для проведення підготовчих семінарів для вчителів. Федеральна земля **Гессен** надає майбутнім учителям можливість навчатися в межах другого етапу педагогічної освіти на 5 навчальних семінарах для професійних шкіл, 15 семінарах для початкових, головних, реальних та спеціальних шкіл та 10 навчальних семінарах для учителів гімназій. У землі **Північний Рейн-Вестфалія** майбутні вчителі відвідують 46 навчальних семінарів у 38 містах. З 2011 р. ці навчальні заклади називаються тут Центрами практичної шкільної підготовки учителів. У **Нижній Саксонії** працює 54 навчальні семінари, у тому числі 18 семінарів для підготовки гімназійного вчителя. У **Рейнланд-Пфальці** таких семінарів 24, серед яких 6 – для гімназій. Як бачимо, кількість навчальних семінарів достатньо велика і, як показують опитування досвідчених вчителів, другий етап підготовки, практична його частина, поціновується ними вище ніж перший, теоретичний етап [4, с. 45].

Розглянемо, наприклад, педагогічне стажування майбутніх учителів іноземної мови у гімназіях. Воно триває у різних землях від 18 до 24 місяців, може бути тривалішим порівняно зі стажуванням учителів початкових, головних та реальних шкіл. Так, у Баварії педагогічне стажування розподіляється на три періоди. Під час першого періоду, який триває 6 місяців, референдарій навчається у школі, де проходять навчальні семінари (Seminarschule). На 12 місяців стажер направляється в іншу школу для безпосередньої практики (Einsatzschule). Третій період стажування триває 6 місяців знову у школі, де проводяться семінари.

Підготовка стажерів передбачає такі елементи: відвідування уроків з першого та другого фаху; відвідування інших уроків та в різних школах; перші спроби викладання (планування, організація уроку); проведення уроку разом із вчителем, починаючи з третього місяця підготовчої служби; самостійний урок (з шостого та сьомого місяців стажування) з першого та другого фаху на різних гімназійних рівнях; заняття з іноземної філології на навчальному семінарі / у Центрі шкільної практичної підготовки; заняття з практики мови; заняття з педагогіки, психології, шкільного права та школознавства.

Навчальний план підготовки вчителів у землі Північний Рейн-Вестфалія передбачає тісну взаємодію Центрів практичної педагогічної підготовки та базових навчальних шкіл. Тут виокремлюють діяльнісні ситуації, питання для їхнього розкриття, діяльнісні поля, а також компетентності та стандарти педагогічної діяльності. У цьому документі описано такі компетентності вчителя, які мають бути сформовані у випускників [5]:

Компетентність 1. Для кваліфікованого планування та проведення уроку вчитель: фахово поєднує наукові та методичні аргументи, планує та організовує урок; обирає зміст, методи, форми роботи та спілкування; раціонально інтегрує сучасні інформаційні та комунікаційні технології; перевіряє якість власного викладання.

Компетентність 2. Для підтримки навчання учнів за допомогою навчальних ситуацій, їхньої мотивації, можливості встановлювати взаємозв'язки та використовувати вивчене вчитель: стимулює різні форми навчання та підтримує їх; організує навчальний процес, враховуючи процеси оволодіння знаннями та вміннями; викликає та підсилює в учнів готовність до навчання, працездатність; веде та супроводжує навчальні групи.

Компетентність 3. Для розвитку вміння учнів самостійно вчитися та працювати вчитель: ознайомлює та передає стратегії навчання та праці; навчає учнів методів самостійного відповідального та кооперативного навчання та праці.

Компетентність 4. Для впливу у межах школи на індивідуальний розвиток учнів після ознайомлення з соціально-культурними умовами їхнього життя вчитель: виявляє недоліки у вихованні та здійснює педагогічну допомогу та превентивні заходи; надає індивідуальну підтримку; враховує культурну та соціальну різноманітність навчальної групи.

Компетентність 5. Для ознайомлення учнів з цінностями і нормами та підтримки їхніх самостійних суджень і дій вчитель: діє відповідно до норм і цінностей; поступово вчиться з учнями діяти та судити самостійно; використовує форми конструктивного вирішення конфліктів.

Компетентність 6. Для вирішення складних та конфліктних ситуацій у школі та на уроці вчитель: організує соціальні стосунки та навчальні процеси на уроці та в школі; розробляє з учнями правила поведінки один з одним та використовує їх; застосовує у конкретних випадках стратегії та форми попередження і вирішення конфліктів.

Компетентність 7. Для діагностики умов та процесів навчання, цілеспрямованого розвитку учнів, консультування їх і їхніх батьків вчитель: визначає стан розвитку, навчальний потенціал та перешкоди у навчанні; визначає вихідну ситуацію учня і використовує спеціальні можливості підтримки; визначає здібності і знає можливості їхнього розвитку; узгоджує навчальні можливості та вимоги; застосовує різні форми консультування відповідно до ситуації, розрізняє консультативну та оцінну функції; співпрацює з колегами у розробці консультацій / рекомендацій; співпрацює з іншими установами щодо розробки консультативних бесід.

Компетентність 8. З метою оцінювання успішності учнів на основі наочних критеріїв вчитель: складає та формулює завдання відповідно до критеріїв; кваліфіковано та ситуативно використовує моделі та критерії оцінювання; домовляється з колегами про основи оцінювання; обґрунтовує оцінки та вказує учням на перспективи подальшого навчання; використовує контроль успішності учнів з метою перевірки ефективності власної діяльності.

Компетентність 9. Для усвідомлення особливих вимог до власної професії, розуміння її як державної посади з особливими обов'язками та відповідальністю вчитель: вчиться справлятися з навантаженням; доцільно та економно використовує робочий час та засоби; використовує поради колег у розробці уроків та для розподілу навантаження.

Компетентність 10. Розуміючи свою професію як постійне навчання, вчитель: аналізує власний професійний досвід та компетентності, може робити висновки; використовує результати освітніх досліджень у своїй діяльності; веде документацію власної роботи та її результатів; оцінює роботу інших вчителів та враховує їхні оцінки для оптимізації власної педагогічної діяльності; знає та використовує можливості підтримки вчителів; використовує різні варіанти підвищення кваліфікації: формальні, неформальні, індивідуальні, кооперативні.

Компетентність 11. Для участі у плануванні та проведенні шкільних проєктів учитель: використовує результати педагогічних досліджень для розвитку школи; застосовує методи та інструменти внутрішньої оцінки уроку та школи; планує та проводить шкільні проєкти.

Отже, модуль з педагогічних дисциплін спрямований на розвиток виховної, планувальної та рефлексивної, консультативної та комунікативної, посадової та правової компетентностей.

Важливим і корисним з точки зору застосування теоретичних знань на практиці є також фахове навчання під час стажування. На семінарах з фаху (англійська мова) у навчальній школі м. Ерфурт (земля Тюрингія) пропонують, наприклад, такі теми [6]:

- Вступ до навчання стажера.
- Вчитель англійської мови та етика професії вчителя.
- Мета і завдання уроку англійської мови.
- Урок та його підготовка: дидактичні, методичні, психологічні аспекти організації уроку англійської мови.
- Відвідування уроків.
- Виготовлення планів розподілу навчального матеріалу.
- Зростання та взаємодія у ЄС.
- Нові підручники.
- Розвиток міжкультурної компетенції.
- Перехід з початкової школи до гімназії (основні принципи організації уроку англійської мови у початковій школі).
- Основні вміння та знання.
- Робота над лексику: оволодіння, закріплення, використання лексики у психологічному та методичному аспектах, лексичні вправи, техніки навчання.
- Говоріння: мета, форми, методичний тренінг розвитку форм говоріння, мовленнєві ігри, оцінювання.
- Аудіювання: мета, форми і методи розвитку вміння розуміти почуте, оцінювання.
- Робота над граматику: введення, закріплення, використання граматичних структур у психологічному та методичному аспектах, дидактична розробка вправ та послідовність з метою закріплення граматики, граматичні мовленнєві ігри.
- Читання: мета, форми читання, методичний тренінг з читання.
- Переклад: його роль та завдання у старшій школі.
- Письмо: мета, форми письма, методи розвитку вмінь письма від простого диктанту до писемних роздумів, творче писемне мовлення.
- Переклад на уроці англійської мови.
- Робота у старших класах гімназії.
- Урок іноземної мови на різних рівнях навчання: структура, відмінності.
- Особливості підготовки до випускного екзамену.
- Робота з вигаданими та не вигаданими текстами.
- Синтетичні тексти та їхнє оформлення.
- Розгляд оповідань, романів, драми (Шекспір), лірики.
- Засоби масової інформації, електронні засоби на уроці іноземної мови.
- Використання Інтернету.
- Розробка ігор, пазлів тощо.
- Використання фільмів на уроках іноземної мови.

Другий період підготовчої служби передбачає ознайомлення з іншою школою, розширення педагогічного, методичного досвіду та отримання впевненості під час викладання. Стажер працює з наставником та вчителем з фаху, які його консультують, обговорюють плани занять, проведені заняття. Крім того, стажер відвідує

велику кількість уроків інших стажерів. Слід вказати, що стажер працює по черзі з учнями усіх рівнів гімназії: починає з молодших класів і закінчує старшими класами. З кожного предмета (спеціальності) стажер має провести два уроки на оцінку, причому один урок на нижчому гімназійному рівні, а другий – на вищому. На відкритому уроці присутні керівник навчального семінару, керівник школи, наставник, керівник секції з фаху, вчитель з фаху. Перед уроком кожен з них отримує письмовий план уроку, оформлений за вимогами навчального семінару. Після такого уроку відбувається його обговорення та оцінювання за такими критеріями: придатність до діяльності вчителя, службова характеристика стажера, виховні вміння, знання, успішність, організація уроку. Обговорення фіксується у протоколі засідання цієї комісії.

Після педагогічного стажування майбутні вчителі готуються до другого державного екзамену, який складається з таких компонентів, як письмова наукова робота з педагогіки, психології або методики викладання фаху; колоквіум з педагогіки та психології; усні екзамени з методики двох фахів; усний екзамен із шкільного права та школознавства; три відкриті уроки з обраних предметів.

У підсумкову оцінку за екзамен входять три відгуки: керівника навчального семінару, вчителя, який проводив навчальні семінари, та керівника школи, де проходила безпосередня практика (проводилися уроки). Ці відгуки оцінюють навчальну, виховну, а також діяльнісну та фахову компетентності кандидата на вчительську посаду.

Висновки. Проведене дослідження показало, що референдаріат (підготовча служба) відіграє суттєву роль у формуванні практичної готовності майбутніх німецьких учителів і підтверджує досягнення Німеччини у розвитку дуальної професійної підготовки не лише з робітничих професій, але й діяльнісно орієнтованого навчання фахівців на вищому освітньому рівні, яке має прикладний характер. Подальших розвідок потребує детальне порівняння з вітчизняними напрацюваннями в цій галузі та виявлення можливостей використання німецького досвіду в Україні.

Література

1. Енциклопедія освіти Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности: А. Ф. Лисенко дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Линенко А. Ф. – К., 1996. – 403 с.
3. Психология : словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Просвещение, 1990. – 494 с.
4. Handbuch Lehrerbildung / (Hrsg.) S. Blömeke, P. Reinhold. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 2004. – 636 S.
5. Kerncurriculum für die Ausbildung im Vorbereitungsdienst für Lehrämter in den Zentren für Schulpraktische Lehrerbildung und in den Ausbildungsschulen. – Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 2004. – 9 S.
6. Rippke A. Fachseminarplan. Studienseminar für Lehrerbildung Erfurt [Електронний ресурс] / A. Rippke. – Режим доступу: <http://www.diphase.de>. – Назва з екрана.
7. Vorbereitungsdienst (Referendariat) [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.schulministerium.nrw.de/ZBL/Wege/Vorbereitungsdienst/index.html>. – Назва з екрана.